

Feminizam ili poslanje žene?

Anto Mišić

UDK: 141.319.8

Stručni rad

Primljeno: 15. siječnja 2005.

Prihvaćeno: 12. travnja 2005.

e-mail: amisic@fdi.hr

Premda ni feminizam ni poslanje žene nisu tipično filozofske (metafizičke) teme, filozofsko promišljanje pomaže jasnijem poimanju žene, njezina odnosa i uloge u društvu. Bez ispravnog shvaćanja ljudske naravi, a ona jednako pripada ženi i muškarcu, lako se upada u jednostranost i isključivost stavova i djelovanja. Premda ljudska narav, osobnost, jednako pripada i muškarcu i ženi, ona se u njima ipak različito ostvaruje. Zbog individualnih razlika, ljudska se narav na različite načine izriče, a njezino se bogatstvo u pojedincima različito predstavlja. Muškarac svoju ljudsku narav ostvaruje na

»muški«, a žena na »ženski« način. Žena ne smije postati muškarac ni »muškaraca«, niti obratno. Oni su pozvani zajedno sudjelovati u stvaranju novog života, u oblikovanju povijesti i kulture, u stalnoj međusobnoj suradnji i upotpunjavanju. Žena kao »duša svijeta«, pozvana je ostvarivati svoje metafizičko materinstvo kroz služenje. »Služenje« koje nije podčinjavanje ili robovanje nego ljubav. Ako je ljubav bitna odrednica ženske naravi, a ljubav se najviše očituje u službi životu, obrani svega lijepog i plemenitog, glavna je ontološka uloga žene u »služenju«, u metafizičkom, univerzalnom materinstvu.

Ključne riječi: žena, feminizam, poslanje žene, odnos među spolovima, materinstvo, ljudska narav, ljubav.

O ženi, njezinu odnosu prema muškarcu, ulozi i položaju u društvu, njezinim pravima i dostojanstvu već od davnina govore religije, umjetnost, filozofija, politika i sl. U većini zemalja zapadnoeuropske kulturne baštine, žene i muškarci načelno su izjedna-

čeni u pravima i dužnostima. Mnogi su pak uvjereni, osobito pripadnice feminističkih pokreta, da žene još uvijek imaju podređenu ulogu u društvu kojim vladaju muškarci. Ne želeći ulaziti u analizu društveno-političkoga položaja žene u suvremenom društvu, niti prosuđivati utemeljenost feminističkih stavova, ovdje ćemo kratko predstaviti samo filozofske (metafizičke) oznake ljudske naravi te osobu, najviši subzistentni subjekt vidljivoga svijeta. Prema klasičnoj definiciji: *individua substantia rationalis naturae*, osoba nije drugo nego određeni tip samostojnog bića koje posjeduje duhovnu narav i visok stupanj zbiljnosti bitka. Takav posebni način sudjelovanja u bitku tumači se uzvišenošću naravi u kojoj se prima, te iskazuje posebnim djelovanjima, vlastitima isključivo osobama, koja se očituju kroz slobodu, odgovornost, ljubav i prijateljstvo. Koristeći se ovim metafizičkim temeljima zajedničkim muškarcu i ženi, želimo nešto više reći o poslanju žene koje ona ostvaruje kroz svoja prava i dužnosti s obzirom na muškarca, društvo i prirodu.

O ljudskoj naravi

Narav (bit) nekog bića izriče njegov odnos sa zbiljnošću bitka, naznačuje princip u kojem biva prihvaćen bitak nekog bića, po kojem se on sažima u određenu formu: »Esencija se naziva ukoliko u njoj i po njoj stvar ima bitak.«¹ Zahvaljujući vlastitoj naravi bića bivaju smještene u neki rod i vrstu. Od biti (esencije) kao determinacije načina bitka nekog bića, što čini narav bića, proizlaze mnogostruke, bitne vlastitosti i različite vrste posebnoga djelovanja. Kada je riječ o tjelesnim bićima, a tu spada i čovjek, zbog činjenice da su te vrste supstancija nužno hilemorfistički sastavljene,² nije moguća pravilna definicija bez odnosa prema materiji i prema formi. Stoga sve definicije čovjeka koje ne uzimaju u obzir materiju i formu (tijelo i dušu), zapravo ograničavaju shvaćanje njegove prave naravi. Pogrešno je tvrditi, poput Platona, da je čovjek isključivo njegova duša. Isto tako, pogrešno je negirati stvarnost supstanci-

¹ Toma AKVINSKI, *De ente et essentia*, c. 1.

² Hilemorfizam je aristotelovsko-skolastički nauk o metafizičkom zasnivanju naravnih tijela od prve materije, koja je potencijalno i određivo počelo, i supstancijalne forme, koja je zbiljsko i određujuće počelo. Oni su supstancijalni principi tijela.

jalne forme (duše) i svoditi čovjeka na čistu materiju. Naravno, definicija ljudske naravi, koja govori o formi i materiji, ne sadrži posebnosti koje ona predstavlja u svakom konkretnom individuumu: definicija čovjeka ne naznačuje težinu, visinu, boju kože, spol, nego kaže da svako ljudsko biće ima dušu i tijelo koji su obdareni karakteristikama sličnima kao i kod drugih pripadnika iste vrste.

Ljudska je bit (ili narav) specifično ista i nepromjenljiva, premda se različito realizira u muškarcu i ženi. Specifično istu ljudsku narav muškarac participira na način muškarca, a žena na način žene. Odnos materije i forme, kao mogućnosti i zbiljnosti, tumači zašto je narav tjelesnog bića jedna, premda je sastavljena od dvaju elemenata. Jedinstvo mogućnosti i odgovarajuće zbiljnosti konstituiraju čvršće ontološko jedinstvo nego jedinstvo skupine samostojnih bića. Stoga nije moguće razdvojiti metafizičke principe koji bitno konstituiraju neko biće, a da se ono pritom ne uništi, tj. da se ne promijeni njegova narav. Ono što biti daje jedinstvo jest forma, koja kao zbiljnost determinira materiju (mogućnost), povezuje njezine dijelove koji se gubitkom te forme (npr. smrću živog bića), raspadaju tako da se prvotno jedinstvo gubi. Supstancijalna je forma tjelesne sastavine također jedna, inače bi jedno istodobno pripadalo različitim vrstama. Jedna supstancijalna forma daje sastavini (materije i forme) sve njezine perfekcije. Zahvaljujući jednoj te istoj supstancijalnoj formi čovjek jest živ, jest razumna životinja, jest čovjek. Dopustiti više subordiniranih supstancijalnih formi značilo bi ugroziti imanentno supstancijalno jedinstvo sastavine. Ne postoji nikakav medij ni veza zahvaljujući kojima bi se ujedinile materija i forma, njihovo je jedinstvo neposredno. Ako bi to jedinstvo bilo nešto posredovano, dovelo bi u pitanje čovjekovu supstancijalnu jednoću. Zbog toga što se tijelo i duša shvaćaju kao određene stvarnosti u zbilji, a ne kao čiste mogućnosti, u slučaju ljudskog bića to često dovodi do pogrešnog razumijevanja tijela i duše kao dviju različitih supstancija, neovisnih i praktički nepovezanih.³

³ Među filozofe koji su zastupali dualizam tijela i duše ubrajaju se osobito Platon (usp. *Gorgija*, 492 e; *Fedon*, 83 b-e) i Descartes (usp. *Meditationes de prima philosophia*, VI); njihov je dualizam imao veliki utjecaj na modernu filozofiju.

Premda je narav,⁴ pa i ljudska, specifično ista, u stvarnosti ne postoje *univerzalne naravi* kao nešto apstraktno i opće, nego samo ostvarena i individualizirana narav u svakom pripadniku iste vrste. Ne postoji ljudska vrsta, postoje samo ljudi, pojedinci koji pripadaju jednoj te istoj ljudskoj vrsti. Ljudi su istodobno i slični i različiti, svi imaju istu specifičnu bit, pa time i međusobnu sličnost, ali i posebna svojstva ili karakteristike. Ono što omogućuje postojanje mnoštva jedinki iste vrste jest materija. Naime, neka bit koja bi bila načinjena samo od forme ne bi se mogla umnožavati u više jedinki, bila bi jedinstvena kao takva. U biti tjelesnog materija je princip umnožavanja formi, dok forma tumači specifičnu sličnost između tjelesnih stvari iste vrste. Ipak, treba upozoriti na razliku između *kvantitativne* i *kvalitativne* individuacije (upojedinjavanja). Načela takozvane *kvantitativne* individuacije, a što je u ontologiji poznato kao *materia quantitate signata*⁵, sastoje se u određivanju vidljivih individua ne radi njih samih, nego isključivo radi vrste, zbog očuvanja vrste. Stoga postojanje dvaju različitih spolova nije radi pojedinih individua, nego radi održanja vrste kojoj pripadaju. Uz kvantitativnu individuaciju, postoji i takozvana *kvalitativna* individuacija po kojoj neki ljudski individuum (pojedinaac) ima nešto sebi vlastito. To ima ne samo radi održanja vrste nego radi sebe samoga. Dakle, ne samo s drugima sjedinjen, nego sâm za sebe posjeduje stanovite vrijednosti. Zbog te kvalitativne individualne razlike ljudska se narav izriče na različite načine, njezino se bogatstvo u pojedincima različito predstavlja. Zato su ljudski individui povijesni, tj. razvijaju se i djeluju u kategoriji vremena, bez razlikovanja je li riječ o muškarcu ili ženi. Načelo je pak da narav ne dopušta da se njezini talenti pokapaju u zemlju, nego da se iskoriste do maksimuma. Ti se ženini talenti očituju u svim svojstvima ljudske naravi, po kojima pojedinac djeluje. Stoga konvergentno djelovanje muškarca i žene treba gledati u svjetlu *kvalitativne* individuacije, kojoj zadnji princip nije *materia quantitate signata*, nego *forma supstantialis in materia recepta* – duša pri-

⁴ Narav u užemu značenju jest sama supstancija ukoliko je počelo djelovanja i ima u prvom redu ontološko i antropološko značenje.

⁵ *Materia quantitate signata* jest formirana materija, koja ima svoj volumen, težinu i mjesto u prostoru, ono što običnim rječnikom zovemo tvar ili materijal. Materija s označenom ili određenom kvantitetom, kojom je stvar ova, a ne ona. U tomističkoj je filozofiji načelo individualizacije.

mljena u materiju. Tu svaka žena stoji na vlastitim nogama, već prema dobivenim talentima, bilo u odnosu prema ostalim ženama, bilo u odnosu prema muškarcima. U tom ćemo kontekstu pokušati naznačiti neke ontološke osnove u odnosima žene i muškarca te progovoriti o posebnoj ulozi žene.

O naravi žene i muškarca

Nijedan pojedinac (jedinka) ne ostvaruje u potpunosti narav (bît) vlastite vrste; to vrijedi i za pojedine pripadnike ljudske vrste; zato se oni međusobno razlikuju, Specifično ista ljudska narav (bît) realizira se svojstvima s kojima se čovjek, kao živo biće i kao ljudska osoba, usavršuje. Tu se ubrajaju životne funkcije hranjenja, rasta i razmnožavanja; sposobnosti suživota s drugima, dijalogiziranja, kulturnog i znanstvenog stvaralaštva itd. Sve navedeno pripada jednako muškarcu i ženi, ali se različito ostvaruje. Na način muškarca i na način žene. Veća ili manja različitost u posjedovanju svojstava ljudske naravi, na muški i ženski način, najvidljivija je u životnim funkcijama: tjelesnom razvoju i sudjelovanju u razmnožavanju vrste. Različitosti postoje, premda one nisu bitne, i u posjedovanju tipično ljudskih sposobnosti: u domeni uma i razuma, psihe i fantazije itd. Jasno je da te razlike nije uvijek lako odrediti, jer i muškarac i žena mogu biti filozofi, umjetnici, znanstvenici, političari, kriminalci, junaci, kukavice i slično. Različitost u posjedovanju svojstava ili sposobnosti, ženi i muškarcu nije dana za divergentno, nego za konvergentno djelovanje, što je najočitiije u činu razmnožavanja ljudske vrste. Muškarac i žena pozvani su složnim djelovanjem dovesti novoga čovjeka, najprije tjelesno, a zatim i zajedničkim odgojem, do zrele dobi. Prokreacija je fundamentalno djelovanje muškog i ženskog spola u jedinstvu i kao takvo pokazatelj i paradigma njihovih ostalih djelovanja. Na svim područjima muškarac i žena trebaju djelovati zajednički, uz pomoć svojih različitosti, kao jedno tijelo i jedna duša. Različitosti nisu dane da se bagateliziraju, nego da pomažu ostvarivanju bilo kojih ljudskih ciljeva.⁶

⁶ Poznato je da su u prošlosti mnogi smatrali da je samo muškarac pravi i potpuni čovjek, navodeći religijske, filozofske i biološke razloge. Mnogi prigovaraju i Tomi Akvinskom zbog njegovih stavova o ženi i osobito zbog

Više od stotinu godina feministički se pokreti bore za pravnu, društvenu i svaku drugu ravnopravnost s muškarcima, nastojeći vrednovati specifičan ženski identitet. U ekstremnijim feminističkim pokretima kritizira se i želi dokinuti svaki oblik muške dominacije i patrijarhalnoga društvenog ustroja koji je ženu prisilio na šutnju i tako joj dodijelio podređenu ulogu. Iz povijesti znamo da je u nekim vremenima i kulturama postojao matrijarhat, pa se nameće pitanje žele li današnji feministički pokreti ponovnu uspostavu matrijarhata. Čini se da ne! Moglo bi se reći da je prije riječ o pokušaju feminiziranja muškarca i o maskuliziranju žene, brisanju svih razlika, što smatramo lošim. Muškarci i žene sve su sličniji u svim oblicima sudjelovanja u društvenom životu (bilo da je riječ o pozitivnom ili o negativnom). Sve je sličniji njihov položaj u javnom životu, obrazovanju, kulturi, ali i u konzumiranju droge, alkoholizmu, kriminalu i u drugim oblicima društveno neprihvatljivog ponašanja. Nitko pametan neće se danas zalagati za dominaciju muškaraca, ali se čini kako neki ženski pokreti ne pridonose upoznavanju istinske naravi žene, njezina *ženstva*. Žena nikako ne smije postati muškarac, ni muškaraca, ona mora ostati žena i majka, djelovati na sebi svojstven način, ostvarivati svoje *metafizičko materinstvo*. To nikako ne znači uskraćivanje ženi da zajedno s muškarcem sudjeluje u oblikovanju povijesti, u kulturi i javnom životu, jer zajednički dijele istu ljudsku narav, inteligenciju i osobnost. Ipak, to moraju činiti kao muškarac i kao žena, premda nije lako odgovoriti kakav bi to bio posebno ženski i posebno muški način djelovanja. Žena je, isto kao i muškarac, pozvana da izgrađuje povijest, da radi na potpunu ostvarenju svoje *čovječnosti*. Muškarac i žena pri tome sudjeluju u jednakoj mjeri, međusobno se upotpunjavajući.

Žena je duša svijeta

U povijesti se uočavaju dvije velike i različite kategorije: *novost* – kao beskonačni napredak, unutar koje se pravocrtno teži k nepo-

izraza *mas occasionatus* (S. Th. I, q. 92, a 1; q. 99, a 2), prema kojem bi žena bila samo *neuspjeli muškarac*. Što Toma govori o ženi i koji je njegov nauk, o tome vrlo dobro i iscrpno raspravlja Augustin Pavlović u svojim studijama: Toma Akvinski o ženi – I. dio, *Obnovljeni život*, 1990, str. 3-31, i Toma Akvinski o ženi – II. dio, *Obnovljeni život*, 1992, str. 231-255.

znatom i *trajanje* – kao povjerenje i ustrajnost, u kojem se kretanje odvija u krug oko čvrste točke koja ga neprestano privlači k sebi u središte. Te dvije oznake povijesti trajno utječu jedna na drugu, a mogu se označiti i kao područje *uma* (*duha*) i područje *srca* (*duše*). Ravna crta i krug simboli su koji označuju po jedan aspekt povijesnoga kretanja, koji su uvijek zajedno prisutni, odnosno povijest je splet jednoga i drugoga u isti mah, oni se trajno i izmjenično traže i izbjegavaju. »I zbilja, kad bi poviješću upravljala apsolutna aktivnost, ona bi postala krajnim analitičkim kretanjem, dakle, destruktivna; dok bi upravljana samom trajnošću dovela do zlokožne stagnacije, gdje bi se biće izgubilo u tromoj i lijenoj smjernosti.«⁷ Kada bi povijest bila samo muškarčevo područje (što se prigovara povijesti Zapada), tada bi samo duh imao pravo stvarati povijest. Ali u povijesti mora doći do izričaja i načelo *duše* (*srca*), kao protuteža duhu, što povijest vezuje uz prirodu i zemlju. Ako se prihvati stav da je muškarac, po svojoj biti, više određen za načelo *duha* (*animus*), a žena za načelo *duše* (*anima*), možda smo pronašli ontološki temelj koji određuje razliku među spolovima te specifičnu ulogu žene. Nije riječ, dakako, o isključivosti, jer muškarac i žena su ljudske osobe, u isti mah i duh i duša, posjednici iste ljudske naravi. Riječ je samo o prevlasti duha u muškarca i o prevlasti duše u žene. I dok je muškarac *vječni lutalac* u nepoznato, žena je pak sklonija ostajanju u sigurnosti trajanja, povezana s prirodom i vlastitom nutrinom. »Ženina blizina s obzirom na prirodu (u najspiritualnijem smislu) dovodi nas do saznanja da je žena bliža *apsolutnoj* slobodi nego muškarac... Po svojoj intelektualnoj bistrini muškarac je – ako ga usporedimo sa ženom – oskudniji, više izgubljen u životu, nego bi to netko u prvi mah pomislio. Ta ga bistrina goni u 'vječno nepoznato', što mu nameće neku ulogu 'dezertera svijeta' i čini od njega biće – što moramo priznati – koje osjeća strašnu potrebu da bude otkupljeno. Muškarac se nikada neće ugodno osjećati u životu, dok žena, koja je sva prožeta prirodom, hoće. Nju baš ta njezina 'obična' i nutarnja sloboda nuka k plemenitijim vrijednostima života.«⁸ Ne začuđuje stoga da je žena, više nego muškarac, po svojoj naravi bliža religioznim vrijed-

⁷ Peter WUST, *Metafizička misija žene*, *Život*, 1939, str. 330. Objavljeni prijevod u časopisu *Život* preuzet je iz knjige *Seksualni problemi*, knjižnica Istina i Život.

⁸ *Isto*, str. 332.

nostima i najčistijoj ljubavi koja iz njih proizlazi. I dok je muškarac sklon trajnom bježanju u nepoznato, žena ga poput centripetalne sile, upravlja prema unutrašnjosti, intimi, trajanju, sigurnosti i životu pri čemu izriče svoje *metafizičko* i univerzalno materinstvo. U povijesti zato patrijarhat i matrijarhat uvijek idu zajedno.

Zaključak

Nakon svega što smo kazali postavlja se pitanje: koja je ontološka uloga žene? Odgovor je – »služenje«. Ali ne služenje po kojem bi žena bila podčinjena muškarcu, bila njegova ropkinja ili igračka. Ukoliko je ljubav bitna odrednica ženske naravi, a ljubav se očituje u službi životu, obrani svega lijepog i plemenitog, glavna je uloga žene »služenje«. »Pravu metafizičku misiju žene moramo gledati u tome služenju, u tom 'pravu služenja', u univerzalnom materinstvu žene koja, priznavajući dostojanstvo muškarca, nastoji ga spasiti od njegove centrifugalne težnje. To je duboki smisao onoga što mi kod nje nazivamo 'bitno služenje' i 'univerzalno materinstvo'. Njezina je zadaća na zemlji: postati otkupiteljicom po ljubavi... Ona je vječna čuvarica svih najčistijih i najviših vrijednosti duše, a pozvana je da iz nutrine pobijedi luciferski faktor, koji se nalazi u duhu.«⁹ Tako izvrstan primjer ženina služenja kršćani nalaze u Mariji, koja sebe naziva »službenicom Gospodnjom« i koja je kao *službenica* omogućila preokret ljudske sudbine.

Čini se da je ženina uloga, uloga duše, pomaganje muškarcu (duhu) koji je u stalnoj opasnosti da ga njegove centrifugalne sile odvedu u bespuća nepoznatog, da se vrati u sigurnost, da ga trajno otkupljuje ljubavlju. Kao da muškarcu nije moguć hod u životu i povijesti bez neke Beatricije – simbola čiste ljubavi koja će ga voditi cilju. Možda upravo tu treba tražiti objašnjenje jedne zanimljive povijesne činjenice. Naime, mnogi su veliki muškarci, od Pavla, Jeronima i Ivana Zlatoustog, preko Franje i Ignacija, do Rahnera i Baltazara, imali posebnu vezu s pojedinim ženama.

Danas se jako ističe važnost i ugroženost *biološke raznolikosti* u prirodi. Ljudskoj naravi (a ona pripada muškarcu i ženi jednako) pripada tjelesni i duhovni dio. Po tijelu je sastavni dio prirode,

⁹ Isto, str. 334.

a po duhu nadosjetne stvarnosti, što istodobno određuje njezin fizički i metafizički status posrednika između prirode i čistog duha. Svako ostajanje u predjelu same prirode, gdje nema duha, ili skok u predio čistog duha, koji se potpuno oslobodio demonske snage prirode, čini nasilje nad ljudskom naravi. Stoga, svi oni pokušaji da se iz ljudske naravi odstrani iskonska nejednakost zadiru u samu bit ljudskog bića. Time se nikako ne žele opravdati sve one povijesne nepravde koje su na osnovi razlika učinjene ženama, bilo teoretski bilo u svagdanjem životu.

Summary

Feminism and vocation of woman

Though either feminism or vocation of women are not typically philosophical (metaphysical) topics, philosophical thinking helps to better comprehend women, their relationships and role in society. Without an accurate understanding of human nature, which belongs equally to men and women, it is easy to fall in partiality and exclusiveness of standpoints and action. The human nature as well as personality belongs, of course, equally to both men and women, but it realizes itself in them differently.

Because of differences the human nature is differently accomplished, its richness is in individual persons dissimilarly achieved. Men actualize their human nature in a »man's« manner and women in a »women's« way. The vocation of women is not to become men, and inversely. They are called to participate together in the creation of new life, in shaping of history and culture, in a continuous collaboration and mutual completion. Woman as »the soul of the world« is invited to realize her metaphysical motherhood in »serving« which is not subordination or servitude but love. If love is the essential term of reference of female nature, and love manifests itself most of all in the service to life, to the defence of everything beautiful and noble, the main ontological role of women consists in »serving« in a sense of a metaphysical, universal motherhood.